

INTEGRALNI RAZVOJ SELA U PODRUČJU OD POSEBNE DRŽAVNE SKRBI - PRIMJER SELA JAZAVICE I ROŽDANIK

INTEGRAL VILLAGE DEVELOPMENT IN THE AREA OF SPECIAL STATE CONCERN –EXAMPLE OF JAZAVICA AND ROŽDANIK VILLAGES

I. Grgić, T. Žimbrek, Đurđica Žutinić, V. Par, M. Gašparović

SAŽETAK

U radu se daje konceptualni okvir istraživačkog projekta za područje sela Jazavice i Roždanik u Sisačko-moslavačkoj županiji uvrštena u područje od posebne državne skrbi. U razdoblju od 29. rujna 1991. pa do 1. svibnja 1995. sela su bila okupirana, a hrvatski živalj izbjegao (Čikić, 2002). Uz ljudske žrtve sela su pretrpjela velika materijalna razaranja u stambenim, gospodarskim i javnim objektima i komunalnoj infrastrukturi. Obnovu sela autori tretiraju kao širi razvojni proces koji dugoročno treba osigurati demografsku stabilizaciju i prihvatljivu razinu društvenog i gospodarskog razvitka.

U tom sklopu autori daju i rješenja uređenja poljoprivrednog zemljišta u pogledu njegove konsolidacije, odnosno sanacije već konsolidiranih ali ratom zapuštenih površina. Predložena rješenja u poljoprivrednom sektoru uključuju strukturu proizvodnje koja - polazeći od poredbenih ekoloških uvjeta istraživanog područja - uvažava tržišne potrebe lokalnog i regionalnog tržišta ne isključujući i izvozno usmjerenje. Oblikovanje proizvodno-ekonomskih sustava u poljoprivredi obiteljske poljoprivrede u ovom seoskom području polazi od proizvodnih usmjerenja za ona gospodarstva koja za to imaju poredbenih prednosti, sa stajališta resursa (radna snaga, zemljište, znanje), suvremenog marketinga, ekonomike proizvodnje, ali i postulata održive poljoprivrede i proizvodne prakse koja uvažava ekološke standarde. Na temelju navedenih kriterija, predlaže se i konkretizira tipologija proizvodnje, koja će obuhvatiti jedan broj gospodarstava na tom području. Predloženi su i modeli mješovite gospodarske strukture u koju uz poljoprivredu ulaze i druge djelatnosti, uvjetno rečeno – dopunske. Utrživanje poljoprivrednih proizvoda aktualni je problem obiteljske poljoprivrede Hrvatske (Grgić, 1996), a jednako tako i istraživanog

područja, zbog eksternih nedostataka cjelovite tržišne infrastrukture ali i internih slabosti posebice izostanka povezivanja proizvođača u prometnoj i drugoj sferi (prerada, štednja-krediti). Predloženo rješenje to uključuje, a polazi od izraženih mišljenja potencijalnih sudionika kao i od osmišljenih iskustvenih modela poslovnog povezivanja (npr.zadruga) prilagođenih lokalnim prilikama. Na temelju tradicijskih, povijesnih značajki, ali i suvremenih potreba, predlaže se organizacija seoskog prostora sela Jazavice i Roždanik prema rurističkim zakonitostima, s pozornošću na to da razmjestaj novih sadržaja uvažava kakvoću prostornog medija u kojem živi seosko pučanstvo.

Ključne riječi: Republika Hrvatska, sela Jazavica i Roždanik, područje od posebne državne skrbi, integralni razvoj

ABSTRACT

The paper presents conceptual framework for the research project for the area of Jazavica and Roždanik villages in the county of Sisak-Moslavina, included in areas of special state concern. During the period from September 29th 1991, to May 1st 1995, these villages were occupied and Croatian population escaped (Čikić, 2002). Besides human victims, the villages suffered great material devastation in housing, economic and public buildings and municipal infrastructure. Reconstruction of these villages is perceived by authors as a wider development process, aimed in a long term at ensuring demographic stabilization and acceptable level of social and economic development.

Under such framework the authors offer solutions to agricultural land regulation as for its consolidation, i.e. improvement of already consolidated areas, but neglected during the war. Solutions suggested for agricultural sector include such production structure which – based on comparative ecological conditions of the research area – takes into account needs of local and regional markets, including export orientation. The creation of production and economic systems in family farming in this rural area starts from production guidelines for farms with comparative advantages in resources (labour, land, knowledge), modern marketing, production economics, but also from postulates of sustainable agriculture and production practice that includes ecological standards. Based on these criteria, the production typology is suggested, that

would involve, part of the farms in this area. Models of mixed economic structure are also proposed, including other economic activities, conditionally complementary to agriculture.

Marketing of agricultural products is the actual problem of family farms in Croatia (Grgić, 1996), and also in the research area, due to external lack of market infrastructure, but also internal weaknesses, especially lack of producers' cooperation in distribution, processing and financial areas. This is included in suggested solutions that start from opinions expressed by potential participants, but also from developed empirical models of business cooperation (as co-operatives) adjusted to the local circumstances. Based on traditional and historical characteristics, but also contemporary requirements, the organization of rural space of Jazavica and Roždanik villages is suggested according to rural standards, with the emphasis on new programming taking into account the quality of space in which rural population lives.

Key words: the Republic of Croatia, Jazavica and Roždanik villages, special state concern areas, integral development

UVOD

Područja od posebne državne skrbi¹ zbog svojih specifičnih obilježja (zemljopisnih, klimatskih, proizvodnih, ekonomskih, demografskih i drugih) zauzimaju specifično mjesto kod istraživača ali i kod kreatora gospodarske politike. Za istraživanje ovoga problema odabrano je područje dva sela, Jazavica i Roždanik u općini Raići, Sisačko-moslavačke županije (sela koja se nastavljaju jedno na drugo uz prometnicu Novska-Okučani, oko sedam kilometara udaljeno od gradskog središta Novske).

Crkveni/komorski popisi iz konca 17. stoljeća pokazuju da je u oba sela bilo 35 naseljenih kuća, a sredinom 18. stoljeća 51 kuća (Bosendorfer, 1994). Naime, po odlasku Turaka ovo područje naseljavaju Hrvati iz sjeverne Bosne te kasnije iz Like (Certić, 1928; Molnar, 1999). Jače je doseljavanje Hrvata (Lovrić, 1886) kao i (manje) Vlaha krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Marković, 2002). Najveći broj žitelja ova sela dosežu 1910. godine (Jazavica),

¹ Takva područja spominje se i kao «područja s otežanim uvjetima gospodarenja», «marginalna područja» itd.

ukupno 718 odnosno 1961. (Roždanik.) ukupno 422 žitelja (Pavičić, 1994) dok se kasnije taj broj smanjuje, posebno između dva posljednja popisa, tako da je u 2001. godini ubilježeno sveukupno 715 stanovnika u 231 kućanstvo oba sela.

Tijekom srpske agresije i Domovinskog rata u razdoblju od 1991. do 1995. godine područja istraživanih sela su okupirana, a pućanstvo stradalo i izbjeglo. Uz ljudske žrtve potpuno su uništeni stambeni i gospodarski objekti, mjesna škola, društveno-kulturni objekti (crkva Sv. Roka, vatrogasni dom u Jazavici, društveni dom u Roždaniku), devastirano mjesno groblje a djelomično i infrastruktura. Zbog toga je ovo područje uvršteno u područje državne skrbi. Procijenjene ratne štete na kućama, gospodarskim zgradama, poljoprivrednim strojevima i opremom iznose oko 66 milijuna kuna.

Uoči stradanja, u oba sela je bilo ukupno 253 kućanstava s 892 duše. Najveći broj kućanstava su bila ona s poljoprivrednim zemljištem, ukupno njih 212, pretežno tzv. mješovita gospodarstva, s dualnom strukturom zaposlenja i prihoda. U strukturi zemljišnih površina od ukupno 2.205 hektara, 59,7% je poljoprivrednih, a trećinu (32,9%) zauzimaju šume, ostalo je neplodno zemljište (7,4%). Nizinski dio seoskih naselja čini većinu ukupnog područja odnosno 88,8%, a manjinu odnosno 11,2% brdski dio (110-160 m nm/v). Aktualno stanje zemljišnih resursa je nepovoljno, posebice u brdskom dijelu, nekada uređeno zemljište je zapušteno, kanalska mreža obrasla, slaba je prometna povezanost, a dio poljoprivrednih površina je miniran. Državnog zemljišta ima u brdskom i nizinskom dijelu i u postupku je provedba Programa raspolaganja poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu države na području Grada Novske.

Uz stanogradnju, premda ne u potpunosti završenu i skromnu obnovu gospodarskih objekata (staje), poljoprivredna mehanizacija i stočni fond nisu organizirano obnavljani, već pojedinačno no nedovoljno. Poljoprivredna proizvodnja je ispod predatne, neorganizirana, bez prateće tržne i poslovne infrastrukture.

PREDMET, CILJ, METODE RADA I IZVORI PODATAKA

U radu se pošlo od identifikacije problema koji su nastali zbog izvanrednih okolnosti na istraživanom području dvaju sela zbog srpske agresije 1991.-1995. godine, stradanja hrvatskog pućanstva, koje je izbjeglo, uništenja stambenih, gospodarskih i javnih objekata i infrastrukture. Aktualne potrebe za

revitalizacijom ruralnih prostora odnosno seoskih naselja dodatno su bile/podržane europskim i svjetskim trendovima cjelovite (integralne) promidžbe raznovrsnih aspekata društvenog i gospodarskog života (Žimbek i Žutinić, 1996). Promjena od zajedničke poljoprivredne politike prema politici seoskog razvoja javlja se kao temeljno pitanje u evoluciji ujedinjene Europe. Sve je to odredilo sljedeće opće ciljeve:

- Ustanoviti čimbenike razvitka područja dvaju sela, područja od posebne državne skrbi, uz pretpostavku da bi se cjelovita obnova ali i razvitak seoskog područja sela Jazavica i Roždanik u Sisačko-moslavačkoj županiji prospješio mjerama prostorne i strukturne politike tj. skladne organizacije prostornih sadržaja kao prikladnih gospodarskih aktivnosti, poglavito poljoprivrednih ali i dopunskih.
- Odrediti prioritete u poimanju vrijednosti seoskog prostora i seoskog života te na temelju njih predložiti mjere za njihovo ostvarenje.

Ovi opći ciljevi sadržavaju veći broj posebnih ciljeva kao što su:

- oblikovati model prostornog rješenja obaju naselja koji uvažava suvremena načela i ambijentalni prirodni, gospodarski i društveni okvir;
- definirati mjere konsolidacije poljoprivrednog zemljišta zbog ekonomske optimalizacije poljoprivredne proizvodnje;
- predložiti strukturu poljoprivredne proizvodnje koja bi omogućila optimalno iskorištenje poljoprivrednih resursa obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, zaposlenost i paritetni dohodak iz poljoprivrede;
- ustanoviti osnovicu razvitka tržišne infrastrukture i oblike poslovnog i interesnog povezivanja poljoprivrednih proizvođača na lokalnoj razini;
- odrediti smjernice dopunjujućih gospodarskih djelatnosti za koje postoje poredbene prednosti.

Istraživanje je provedeno u suradnji s nekoliko ustanova i to: (i) HZPSS-ispostava na bližem području u smislu izravne suradnje poljoprivrednog savjetnika; (ii) Institut za turizam-suradnik na projektu; (iii) Zagrebačka nadbiskupija-izvori iz pismohrane; (iv) Poljoprivredna zadruha "Zmajevac"-Jazavica; (v) Gradska uprava Novska - odjel statistike; (vi) Obiteljska poljoprivredna gospodarstva istraživanih sela.

U istraživanju je korištena metoda ankete i to:

- Anketa "Mišljenja stanovnika u istraživanim selima o stanju i razvojnim prioritetima naselja u kojem obitavaju" na uzorku od 50 ispitanika.
- Anketa «Osnove razvitka tržišne infrastrukture i poslovno povezivanje u poljoprivredi» na uzorku od 42 ispitanika-voditelja obiteljskih gospodarstava.
- Anketa «Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo» na uzorku od 12 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

Kao izvori podataka korišteni su: kartografski podaci, stari i aktualni katastarski planovi s granicama katastarskih općina, zračni snimak područja, sektorske analize o poljoprivredi i sociološkim značajkama istraživanih sela, pismohrana Zagrebačke nadbiskupije, školske spomenice i druga dostupna građa istraživanog područja, dokumentacija Gradskog vijeća Novske i Državne geodetske uprave, itd.

REZULTATI I RASPRAVA

1. Rezultati ankete: "Mišljenja stanovnika u istraživanim selima o stanju i razvojnim prioritetima naselja u kojem obitavaju", mogu se izdvojiti sljedeći stavovi:

Stanovništvo i obitelj. Većina ispitanika ili 80% drži da su nezaposlenost, niske plaće i nepovoljni standard prvenstvena zapreka napretka obitelji, na drugom mjestu (10% ispitanika) je nemogućnost prodaje odnosno slabog plasmana proizvedenih poljoprivrednih proizvoda te drugi razlozi. Povezano s navedenim, ispitanici ocjenjuju svoje materijalno stanje u prosjeku lošim do osrednjim. U konačnom rangiranju društveno gospodarskih problema u selu, nezaposlenost je ocijenjena najvećom negativnom ocjenom, a zatim slijedi manjak stručnih i mladih ljudi.

U pogledu ocjene stanja komunalne i društvene infrastrukture rangiranje ukazuje na tri ključna problema i to: kanalizacija u selu, opskrba pitkom vodom te nedovršene kuće i javne površine. Izgradnja kanalizacije, opskrba pitkom vodom te ceste u naselju su prioritete koje bi svakako trebalo što prije riješiti. Ispitani stanovnici sela, najviše njih (78%), očekuje da navedene probleme uspješno riješi općina odnosno lokalna uprava.

Ocjena stanja u gospodarstvu odnosno poljoprivredi sela/regije je nepovoljna, u prosjeku između lošeg i osrednjeg. Razlog za to je najviše u nesređenom tržištu, nemogućnosti koje proizlaze iz neorganizirane prodaje poljoprivrednih proizvoda, nedostatak razvojnih programa pa zatim i nedovoljni² novčani poticaji kao i nepovoljni krediti u poljoprivredi. Tržište poljoprivrednih proizvoda istaknuto je kao prioritet kojeg treba hitno rješavati. Izgradnja gospodarskih objekata uništenih tijekom rata (i samo djelomično obnovljenih vlastitim sredstvima) također je problem za brzo rješavanje a s tim povezana mogućnost povoljnijeg kreditiranja. Na otvoreno pitanje u što bi se najviše ulagalo u slučaju povoljnijeg materijalnog stanja i kreditiranja, većina ispitanika se odredila za ulaganja u poljoprivredu, najviše u ratarstvo i stočarstvo te s tim povezana kupnja poljoprivrednih strojeva i opreme. Specifično u poljoprivredi je proizvodnja mlijeka ali i ekološka poljoprivreda, nešto manje tov pilića i svinja. Većina ispitanika bili su muškarci (78%), mlađi (prosječna dob 37 godina), te u prosjeku obrazovani (62% sa srednjom školom-indeks školovanosti je 10,3). Zanimljivo je da samo četvrtina ispitanika po zanimanju poljoprivrednik (24%), isto je toliko radnika (24%), nešto manje službenika (18%) te ostalih.

2. Mjere konsolidacije poljoprivrednog zemljišta

Komasacija na području sela Jazavica i Roždanik dovršena je 1984. godine. U komasacijsku gromadu su uvrštene sve poljoprivredne površine osim trajnih nasada, šuma i šumskog zemljišta. U sklopu komasacije proveden je premjer naselja i tzv. uređenje seoskog naselja te su ostavljene površine za opće i zajedničke potrebe, usklađeno s prostornim planom. Tadašnjom komasacijom je napravljen red u sferi pravne i fizičke sigurnosti imanja (npr. od uzurpacije), smanjen je broj zemljišnih čestica, otvorena je prohodna putna mreža i mogućnost primjene suvremene agrotehnike. Mrežom otvorenih kanala snižena je razina podzemne vode. Objekti detaljne odvodnje vezani su na recipijente i otklonjeni problemi oborinskih voda. Uočava se slabo održavanje detaljne i recipijentne kanalske mreže, naročito nakon rata. U kanalima je izniklo raslinje (grmlje i stablašice) koje nije iskrčeno a nije ni obavljena rekonstrukcija mreže koja je izgrađena prije nepunih dvadeset godina. Obronačno područje tijekom Domovinskog rata nije obrađivano, a dosada nije ni razminirano. Putna mreža

² Uobičajena percepcija ispitanika je «nedovoljno» kod bilo kojeg ponuđenog oblika potpore od strane Države, lokalne samouprave i sl.

ovoga dijela sela, projektirana u doba komasacije, nije izgrađena. Veći dio zemljišta na tom dijelu je “spontano” obrastao šumskom vegetacijom, naročito površine koje su bliže šumi.

Zbog efikasnijeg korištenja raspoloživih površina nužno je učiniti sljedeće:

- razminirati obronačni dio sela;
- izgraditi put koji odvaja državnu šumu od zapuštenog poljoprivrednog zemljišta, a daljom izgradnjom putne mreže učiniti prostor dostupan poljoprivrednicima za podizanje voćnjaka i vinograda. Preostalo zemljište koristiti kao livade i pašnjake;
- napraviti mikrorajonizaciju po nadmorskoj visini, ekspoziciji i pogodnosti za obradu. To je zemljište prikladno za proizvodnju visoke tržišnosti (voće, vinova loza i uzgoj stoke);
- rekonstruirati kanalsku mrežu;
- proučiti mogućnost akumuliranja oborinske vode u obronačnoj zoni. U Jazavici postoje dva “živa” potoka, a u Roždaniku jedan, na kojima bi se mogla izgraditi akumulacijska jezera i gravitacijski distribuirati akumuliranu vodu na oranične površine u ravnici za ljetnih suša;
- gospodarenje zemljištem poboljšati proširenjem plodoreda i gnojidbom organskim gnojivima;
- napraviti analizu svih tala radi ustanovljenja teških metala i rezidua pesticida kako bi se vlasnicima moglo predložiti uvođenje ekološkog sustava uzgoja;
- povećanje gospodarstva je moguće ostvariti kupnjom državnog zemljišta u obronačnom dijelu i preuzimanjem zemljišta od onih koji ga ne mogu obrađivati. (To je dug proces, ali ga je moguće ubrzati državnim mjerama.)

3. Oblikovanje modela proizvodnje u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i njihova gospodarska ocjena.

Gospodarska ocjena modela ratarske proizvodnje

U strukturi proizvodnje na gospodarstvima na području sela Jazavica i Roždanik i u budućnosti će ratarska proizvodnja biti najznačajnija. Međutim, istodobno je potrebno poticati promjene sjetvene strukture, povećanje intenziteta uzgajanja ratarskih kultura, povećanje proizvodnje krmnih kultura na oranicama i drugog.

Uzgoj ratarskih kultura pokazuje gospodarsku opravdanost već kod 20 ha korištenih površina, ali bi kod proizvodnje na površinama većim od 50 hektara trebala dodatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu kod istraživanih gospodarstava.

Gospodarska ocjena modela povrćarske proizvodnje

Prema tehnološkim postavkama i provedenim proračunima (simulacijom modela) vidljiva je gospodarska opravdanost uzgoja povrća. Ekonomski rezultati značajno su veći od uzgoja ratarskih kultura, posebice kada je riječ o razmjerno manjim površinama. U sadašnjim gospodarskim prilikama postoji opravdanost uzgoja nekoliko vrsti povrća (paprika, kupus, luk) i na površinama od 3 hektara (uz odgovarajuću organizaciju, kako nabave inputa tako i prodaje). Međutim, s obzirom na prosječnu veličinu raspoloživih površina na gospodarstvima, pretpostavlja se da bi se tek u pojedinačnim gospodarstvima mogla ustrojiti proizvodnja na većim površinama (od 5 do 10 ha).

Gospodarska ocjena modela stočarske proizvodnje

Pretpostavljeni model temelji se na proizvodnji mlijeka (20 krava) i prodaji muške teladi s oko 120 kg (uvjetovano prosječnom veličinom obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava). S povećanjem proizvodnje mlijeka po kravi od 3.500 na 4.500 kg, model govori u prilog povećanom intenzitetu proizvodnje. Možebitni nadomjestak smanjenom intenzitetu je povećanje broja grla u uzgoju (što traži veće površine i dodatna ulaganja).

Gospodarska ocjena modela proizvodnje grožđa i vina

Rezultati simulacije, model koji se temelji na proizvodnji grožđa za prodaju, iskazuju pozitivan rezultat gospodarstva već kod 1,5 ha vinograda. S obzirom na opću važnost vinogradarstva, poglavito na odabranim vinogradarskim položajima, gospodarski je vrlo opravdano ulaganje u modele koji se temelje na proizvodnji grožđa te vlastitoj preradi u vino za tržište.

Dopunske djelatnosti na obiteljskim gospodarstvima

U cilju povećanja održivosti i socioekonomske stabilnosti OPG-a (ali i zaštite prirodnih sustava i ruralnog prostora) potrebno je i na području sela Jazavice i Roždanik poticati razvoj uslužnih djelatnosti, jer one dopunjavaju i

obogaćuju ukupni gospodarski život. Pri tome se ne smije zaboraviti da uslužne djelatnosti mogu biti vrlo unosne i da zapošljavaju obiteljsku radnu snagu u doba tzv. "praznih hodova" (kada nije "prava" sezona za poljoprivredu), uz istodobno povećanje gospodarske moći samog gospodarstva.

Na području ova dva sela moguće je razviti određen broj primjenjivih (i za gospodarstva zanimljivih) modela dopunskih djelatnosti unutar (vrlo različitih) modela gospodarenja na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Zato je vrlo značajno (uz veliku potporu lokalne uprave i samouprave, ali i države (Franić, 2000) razviti razne aktivnosti koje mogu osigurati prihode, pa makar to više nisu u dijelu prave poljoprivredne aktivnosti.

Slijedom toga, navodimo nekoliko zanimljivih modela (i to više kao primjer nego kao rješenje) unutar uslužnih djelatnosti, a to su:

- ugostiteljstvo i turizam (seoski i lovni turizam, organizacija izleta u Mokro polje - dio Parka prirode Lonjsko polje, izravna prodaja poljoprivrednih proizvoda);
- tehničke usluge (servis poljoprivrednih strojeva, bravarija-održavanje i popravci priključnih oruđa);
- trgovina (prodavaonica potrepština za poljoprivredu).

Uz navedene modele unutar uslužnih djelatnosti moguć je i razvoj manjih i fleksibilnih pogona za preradu i konzerviranje voća i povrća sukladno potencijalima izvora sirovina i to u rasponu od poluobrtničkih do poluindustrijskih pogona. U preradi i konzerviranju voća izdvajamo sljedeće modele: sušeno i konfekcionirano voće; voćne rakije; voćna vina i proizvodnja šljivovice. U preradi i konzerviranju povrća izdvajamo sljedeće modele: sušeno i marinirano povrće i fermentirano (biološki konzervirano) povrće.

Osim navedenih dopunskih djelatnosti kao posebno zanimljive ističemo

- kućna radinost (izrada suvenira od elemenata tradicijskih ručnih radova) (Kušen, 1999);
- proizvodnja trajnih kolača regionalnog značenja;

Navedeni modeli dopunskih djelatnosti mogu biti vrlo različitog rješenja: kao male, kućne ili pomoćne djelatnosti, ali isto tako kao samostalna poduzetnička aktivnost. Pri tome, važno je istaći da novčana ulaganja za

pojedine programe mogu biti vrlo skromna, a da to istodobno budu i vrlo rentabilni i prihvatljivi poduzetnički pothvati.

S gospodarskog gledišta navedeni modeli dopunskih djelatnosti su prihvatljivi s obzirom da se rentabilnost uložениh sredstava kreće od 15% do 25% (IRR), a godišnje je moguće ostvariti (neto) dobit od 15 tisuća kuna na više (proračuni na razini idejne osnove).

4. Osnove razvitka tržišne infrastrukture

Na istraživanom području naglašen je nedostatak kvalitetnije tržišne infrastrukture kako inputa tako i outputa. To je istaknuto i kao prvi problem u provedenoj socioekonomskoj anketi stanovnika ovih sela. Otkup poljoprivrednih proizvoda kao i ugovorenu proizvodnju nekada je organizirala kooperativa koja je pokrivala i opskrbu reprodukcijским materijalom i osnovnim sredstvima za kooperante-poljoprivrednike, a i za druge korisnike putem poljoprivrednih apoteka. Za ugovorenu proizvodnju poljoprivrednici su dobivali i stručnu pomoć, a u poljoprivrednim apotekama su bili stručni prodavači (Žimbrek i sur. 2003). Neka specijalizirana poduzeća su također imala solidnu ponudu namijenjenu lokalnom tržištu i mimo spomenutih kooperativnih mogućnosti.

Provedena anketa ispitanika iz dva istraživana sela o stanju tržišta poljoprivrednih inputa i outputa ukazala je sljedeće pravce promjena:

Gospodarstva koja predstavljaju ispitanici naglašeno su okrenuta tržištu poljoprivrednih proizvoda. Svako gospodarstvo manji ili veći dio svojih proizvoda, izravno ili neizravno, prodaje. Zbog male specijalizacije proizvođača, uvjetovano poznatim razlozima, široka je lepeza proizvoda koji se trže kao i njihova zastupljenost kod pojedinih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Pšenica se najčešće pojavljuje kao tržišni proizvod (kod 59,5% ispitanika), zatim tovljenici (45,2%) i odojci (40,5%) te kukuruz (35,7%). Oko četvrtine gospodarstava prodaje mlijeko (26,2%) i povrće (23,8%): Manja je frekvencija kod teladi, janjadi, kokošnjih jaja, povrća, voća te prerađevina (najčešće rakija).

Tržišnost (vrijednosno izražena) kod ispitivanih gospodarstava je visoka (Grgić, 2000). Preko 70% od ukupne proizvodnje prodaje čak 83,3% gospodarstava, njih 7,1% prodaje 50% do 70%, a samo desetina (9,5%) prodaje od 30% do

50% ukupne poljoprivredne proizvodnje. Od problema koji su se javljali (Žutinić i Brkić 1999), a prisutni su i danas, je nedostatak stručnih savjeta koji su nužni u uporabi kupljenog repromaterijala. (Zadovoljnih savjetima je samo 4,8% ispitanika, srednje zadovoljnih 7,1% te nezadovoljnih 47,6% i potpuno nezadovoljnih 40,5%.) Najveći dio proizvođača (76,2%) usmjeren je na najbliže lokalno tržište tj. Novsku dok petina (21,4%) proizvođača svoje proizvode prodaje na dvorištu i to uglavnom kao unutar-seljački promet. Neznatan dio proizvođača usmjeren je prema (oskudnom) potrošačkom tržištu Okučana.

Prepoznavajući postojanje problema vezanih uz tržište za svoje proizvode, ispitanici čija je poljoprivredna proizvodnja većinom namijenjena tržištu kao način rješavanja problema ističu mogućnosti kao što se utemeljenje otkupnih stanica (23,8% ispitanika) tj. zadruga ili neki drugi priključak tržištu, zatim povećanje kupovne moći kupaca (9,5%) isto kao i izravna povezanost s kupcima. Oko petine ispitanika navodi druge mogućnosti poboljšanja (povećanja) prodaje poljodjelskih proizvoda kao što je to npr. korektno određenje kakvoće njihovih proizvoda.

Sumirajući odgovore ispitanika mogu se izvući sljedeće spoznaje:

(i) Na tržištu poljoprivrednih proizvoda nužno je uvesti red kod uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kao i poticati razvitak poljoprivrednih zadruga i poduzetnika u seoskim područjima; (ii) Posebnu pozornost nužno je posvetiti izgradnji kapaciteta za doradu i preradu, ali također (iii) stimulirati i educirati proizvođače i zadruga za prodaju u vlastitom dvorištu. (Budući da zadruga mogu biti tržište jedna drugoj, zanimljivo je pokušati vezu sa zadrugama u Dalmaciji.) (iv) Također je nužno poticati zadruga na osnutak saveza zadruga zapadne Slavonije koji ne bi imao etatizirane ambicije kao postojeći savezi, već bi za zadruga obavljao servisne funkcije na tržištu inputa i outputa kao i na drugim područjima koja bi osnažila zadružni pokret. Sve bi navedeno pripomoglo sigurnosti i boljem poslovanju obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (Žimbek i sur. 2002). Nedostatak obrtnih sredstava moguće je riješiti i osnivanjem poljoprivredne banke a također je nužno omogućiti poljoprivrednim zadrugama štedno-kreditno poslovanje (za članove).

5. Oblici poslovnog i interesnog povezivanja poljoprivrednih proizvođača na lokalnoj razini

Prije II. svjetskog rata na području Jazavice i Roždanika nije bilo zadruga, a nakon II. svjetskog rata utemeljena je seljačka radna zadruga u koju su prisilno upisivani pojedini gospodari. Tijekom pedesetih godina zadruga je likvidirana i osnovana je Opća poljoprivredna zadruga Jazavica-Roždanik. Osnivanjem poljoprivrednog kombinata oko 1965. godine, većina zadruga je ugašena pa i ova, a u Novskoj je utemeljena Kooperativa u sastavu navedenog kombinata. Preko tog poduzeća započela je tržišno intenzivnija suradnja sa selom i to u: tovu junadi i svinja, otkupu mlijeka (kasnije to rade same mljekare), u otkupu mrkve i nekog drugoga povrća za Plivu itd. Osamdesetih godina na području sela Jazavica i Roždanik djeluje i Opća poljoprivredna zadruga Okučani s velikim brojem kooperanata, posebice u proizvodnji mrkve. Zadruga je za poljoprivredne proizvođače nabavljala mehanizaciju i drugu poljoprivrednu opremu te cjelokupni repromaterijal. Danas je u ovim selima "institucionalna praznina". U području poslovne suradnje bilježimo otkup mlijeka (Vindija i Lura) te poslovnu suradnju šećerane Virovitica.

U nedostatku tržišnih institucija i zajedničkog poslovnog organiziranja skupina od šest poljoprivrednika sela Jazavice je 29. rujna 2001. godine odlučila utemeljiti poljoprivrednu zadrugu "Zmajevac". Spoznaje o važnosti zadruga i njenim mogućnostima u poljoprivredi i općenito ruralnom razvoju imali su iz svojih promišljanja, ali i savjetodavnog djelovanja (ispostava HZPSS - Gornji Bogićevci). Glavni razlog udruživanja odnosno ove tržištvne zadruga je potreba lakše izgradnje i nabave preradbenih kapaciteta i zajedničke pojave na tržištu repromaterijala i poljoprivrednih proizvoda.

Sadašnji problemi u poslovanju ove zadruga proizlaze općenito iz nedovoljne državne potpore zadrugama koja nije dostatna za oživljavanje željenih zadružnih funkcija. Problem je također u nedostatku stručnog upravitelja. Zadrugari ne ostvaruju takav prihod koji bi im omogućio i zapošljavanje stručnog upravitelja. Knjigovođe koji rade u zadrugama i koji daju usluge u većini su neupućeni u zadružno poslovanje i općenito u zadružna načela, pa najčešće ne mogu pružiti odgovarajući stručni financijski savjet. Ograničenje jačanju zadruga je činjenica da se prerađivači na širem području pojavljuju i ugovaraju proizvodnju izravno s obiteljskim poljoprivrednim

gospodarstvima, zaobilazeći zadrugu, npr. tvrtke "Vindija" i "Lura", koje imaju mrežu opremljenih punktova i prometna sredstva te sami organiziraju otkup.

6. Organizacija seoskog prostora

Analiza postojećeg stanja glede strukture seljačkog gospodarstva, komunalne i društvene opremljenosti, kakvoće okoliša i cjelokupne «slike sela» pokazuje da pripadaju tipičnom prosjeku srednje razvijenih hrvatskih ruralnih prostora. Glavna obilježja istraživanih sela su: (1) da se jednolično protežu duž državne ili županijske ceste; (2) da gotovo i ne postoji središte (groblje i srušena crkva); te (3) paraušorena izgradnja, koju čine kuće, dvorišta i okućnice, nastale prema mogućnosti gospodarstva od svega nekoliko hektara poljoprivrednog zemljišta.

Važeći prostorni plan uređenja Grada Novske, kojim je obuhvaćeno i područje naselja Jazavica i Roždanik, prihvatio je («cementirao») navedeno postojeće stanje i osobito ga projicirao kroz *Plan namjene površina i granice građevinskih područja*.

U budućnosti je nužna primjena suvremenih pristupa planiranja i uređenja ruralnog prostora (kao što ga, primjerice, zastupa ECOVAST u svojoj «Strategiji za ruralnu Europu») pri čemu bi istraživana sela imala mogućnost znatno kvalitetnijeg gospodarskog, društvenog i prostornog razvoja (Kušen, 1997).

ZAKLJUČCI

Načelno govoreći, rješenje za istraživano područje je u razvojnoj politici koja osim strukturne treba imati i prostornu dimenziju, tj. suvremeni prostorno-gospodarski pristup, ali i uz njegovu decentralizaciju, u smislu povećane nadležnosti lokalne uprave i samouprave. U tom pogledu na temelju tradicijskih, povijesnih značajki, ali i suvremenih potreba, predložili smo organizaciju seoskog prostora sela Jazavice i Roždanik prema rurističkim zakonitostima, s pozornošću na to da razmještaj novih sadržaja uvažava kakvoću prostornog medija u kojem živi seosko pučanstvo. U tom sklopu data su i rješenja uređenja poljoprivrednog zemljišta u pogledu njegove konsolidacije, odnosno sanacije već konsolidiranih površina ali ratom

zapuštenih (mreža lokalnih prometnica, kanala u nizinskom dijelu), te uređenje brdskih terena pogodnih za voćarstvo i vinogradarstvo (terase).

- Nužno je potaknuti lokalne proizvodne mogućnosti temeljem obnove i aktiviranja proizvodnih resursa koji su ratom uništeni ili oštećeni, što uključuje osim spomenutog zemljišta i poljoprivrednu mehanizaciju kao i gospodarske zgrade, uključivši i skladišni i hladeni prostor. Predloženo rješenje uključuje takvu strukturu proizvodnje koja - polazeći od poredbenih ekoloških uvjeta ovog seoskog područja - uvažava tržišne potrebe lokalnog i regionalnog tržišta ne isključujući i izvozno usmjerenje.
- Oblikovanje proizvodno-ekonomskih sustava u obiteljskoj poljoprivredi u ovom seoskom području polazi od proizvodnih usmjerenja za ona gospodarstva koja za to imaju poredbenih prednosti, sa stajališta resursa (radna snaga, zemljište, znanje), suvremenog marketinga, ekonomike proizvodnje, ali i postulata održive poljoprivrede i proizvodne prakse koja uvažava ekološke standarde.
- Na temelju navedenih kriterija, predlaže se i konkretizira tipologija proizvodnje, koja će obuhvatiti jedan broj gospodarstava na tom području. Predloženi su i modeli mješovite gospodarske strukture u koju uz poljoprivredu ulaze i druge djelatnosti, uvjetno rečeno – dopunske.
- Utrživanje poljoprivrednih proizvoda je prvenstveni problem obiteljske poljoprivrede u Hrvatskoj, a jednako tako i u istraživanom području, zbog eksternih nedostataka cjelovite tržišne infrastrukture ali i internih slabosti, posebice izostanka povezivanja proizvođača u prometnoj i drugoj sferi. Predloženo rješenje to uključuje, a polazi od izraženih mišljenja potencijalnih sudionika kao i od osmišljenih iskustvenih modela poslovnog povezivanja (npr. zadruge) prilagođenih lokalnim prilikama. Rješenje ukazuje na društvene i gospodarske koristi seoskih kućanstava s poljoprivrednim resursima u istraživanom području. U rješenje je uključen sustav praćenja (monitoring) i prosudbe (evaluation), što dodatno podržava navedenu tezu modelske primjene.
- Prostorno uređenje sela Jazavica i Roždanik s njihovim funkcionalnim okruženjem treba biti sukladno njihovom integralnom održivom razvoju, koji je predodređen poglavito prirodnim lokalnim resursima (poljoprivredno i šumsko zemljište), teško promjenjivim fizičkim i imovinskim zahvatima u

prostoru (postojeće građevinsko područje s pripadajućim objektima, velika infrastruktura, vlasništvo nad zemljištem i objektima) te velikim dijelom zatečenog ljudskog potencijala lokalnog stanovništva.

- Atrakcijska turistička osnovica Jazavice i Roždanika pokazuje da je u okviru njihovog integralnog razvoja moguće stvoriti i privlačan turistički odredišni proizvod temeljen na načelima cjelovitog održivog razvoja. Zaštićena prirodna baština utjelovljena je u području Parka prirode "Lonjsko Polje", koji korespondira s prostorom sela Jazavica i Roždanik, osobito putem Mokrog Polja, koje je tradicionalno služilo ovim selima za ispašu i prehranu stoke. Očuvana tradicijska veza poljskim putovima (prolazi ispod željezničke pruge i autoceste) između Jazavice i Roždanika predstavlja mogućnost da se u budućnosti u tim selima stvori sjeveroistočni ulazni turistički punkt za ovaj dio Parka prirode. Na tim načelima valja razvijati i turističku infrastrukturu, osobito ugostiteljske sadržaje kao ugostiteljske objekte sitnijeg mjerila u širokoj paleti ruralnog turizma: sobe i stanovi za iznajmljivanje, pansioni, manji kampovi i manji hoteli, turistička seljačka gospodarstva, restorani, gostionice, barovi i slično.

LITERATURA

1. Bosendorfer, J. (1994): *Crtice iz slavonske povijesti*, reprint, Vinkovci, str. 497, ISBN 953-15-076-5
2. Certić, M. (1928): *Obiteljska zadruga Certić*, rukopis, obiteljska pismohrana, Roždanik
3. Čikić, M. (2002): *Novska, povijesni razvoj*, Novska
4. Franić, Ramona (2000): "Metodologija mjerenja državne intervencije u poljoprivredi Hrvatske", *Agriculturae Conspectus Scientificus*, Vol. 65, No. 2, 2000 (79-88), Zagreb
5. Gašparović, M. (1998): *Priručnik za vođenje obiteljskih gospodarstava*, naklada Komiteta za međunarodnu pomoć, ured u Pakracu
6. Grgić, I. (1996): *Cijene poljoprivrednih proizvoda i inputa u Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Republike Hrvatske, Zagreb

7. Grgić, I. (2000): Promjenjivost proizvođačkih cijena glavnih poljoprivrenih proizvoda u Hrvatskoj, disertacija, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
8. Kušen, E. (1999): Gospodarski aspekti kućne radinosti i čipkarstva u Lepoglavi, Zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa "Hrvatske čipke – nova istraživanja", Lepoglava, 25.-27. rujna 1998., TZ Grada Lepoglave, Lepoglava, Str. 91-98.
9. Kušen, E. (1997): Obnova sela na primjeru Krašića, Radovi Hrvatskog društva folklorista, vol. 5.-6., HDF, Zagreb, str. 243-254.
10. Lovrić, A. (1886): Školska spomenica, u Rajićih 1.listopada 1886.godine
11. Marković, M. (2002): Slavonija -povijest naselja i podrijetlo stanovništva, Golden marketing, Zagreb
12. Molnar, M. (1999): Zapadnom Slavonijom u potrazi za baštinom, Zajednica "Zavičajni spomenici" Kraljeva Velika- Stara subocka", Vinkovci
13. Pavičić, S. (1994): Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Slavonica, Vinkovci
14. Skupina autora (2000): Agroekološka studija i program razvitka poljoprivrede na području Sisačko-moslavačke županije, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
15. Skupina autora (2003): Integralni razvoj sela u području od posebne državne skrbi - primjer sela Jazavice i Roždanik, Studija, voditelj Žimbrek, T., Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
16. Žimbrek T., Žutinić, Đurđica (1996): Arrangement, Renewal and Development of Rural Areas of the Republic of Croatia, Eastern European Countryside, No. 2-96, Tourn, Poland
17. Žimbrek, T. i sur. (2002): Strategija razvitka Republike Hrvatske «Hrvatska u 21. stoljeću», odjel Prehrana, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb
18. Žimbrek, T. i sur. (2003): Nacrt Nacionalnog programa za poljoprivredu i seoska područja, Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva RH, Zagreb
19. Žutinić, Đurđica, S. Brkić (1999): Stavovi seljaka o stručnom obrazovanju, Sociologija sela, br. 144-145, IDIS, Zagreb

Adresa autora – Author's addressess:

Primljeno – Recived:

Doc. dr. sc. Ivo Grgić,
Prof. dr. sc. Tito Žimbrek,
Prof. dr. sc. Đurđica Žutinić
Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju
Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

25.06.2008.

Prof. dr. sc. Vjekoslav Par
Zavod za upravu poljoprivrednog gospodarstva
Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Mr. sc. Mijo Gašparović
Hrvatski zavod za poljoprivredno savjetodavnu službu
Brodsko posavska županija
Ispostava Gornji Bogićevci